

Braun Róbert: A falu lélektana

— Befejező közlemény* —

VII. A falu belélete

44. Milyen az osztálytagozódás a parasztságon belül? Milyen más osztályok vannak kívülük a faluban?

E határokat kizárólag a vagyon vonja meg. Akinek egy nyolcad szessziója van (kb. 5 kat. hold) az már „gazda”. A vagyoni helyzet szerint ily osztályok vannak: 1. Akiknek annyi földjük van, hogy nem járnak napszámba. 2. Akiknek van földjük, de napszámba kell jániok, hogy megélhessenek. 3. Akiknek csak házuk van (zsellér): 4. Akik más házában laknak (lakó). Ezek azonban csak elméleti kategóriák, tényleg élesen megvont határok nincsenek. Mégis elmondható, hogy a körülbelül egyforma vagyonúak között szívesebb és gyakoribb az érintkezés. Nagy szerepe van a vérrokonságnak, mely erős összetartó kapocs köztük és még a vagyoni különbséget is nagyban enyhíti a rokonságon belül. A rokonság (*neamuri*) általában erősen összetart és pl. községi választásoknál körülbelül biztosan számíthat mindenki a saját rokonai támogatására.

Földműveseken kívül van egy német és két zsidó kereskedő, továbbá három vízimolnár, két kovács és két borbély (ezek mind falubeli románok) és egy magyar bábaasszony, akinek falubeli román férje van. Időről-időre próbálkoznak német bognárok, csizmadiák: de nem tudnak megélni és tovább mennek.

45. Kikre hallgatnak? Kik a vezérek? Mi biztosítja a tekintélyt és befolyást?

E kérdésre meglehetősen eltérő válaszokat kaptam. A pap szerint csak a nagyszájúakra hallgatnak. Panaszolta, hogy a demagógia kivált egyházi téren nyilvánul meg, a papnál sokkalta jobban

* Az első közleményt l. e folyóiratnak májusi számában.

félnek a jegyzőtől, akinek tényleges hatalom (adókiivetés, csendőrök) van a kezében. A tanító szerint: a százasokra hallgatnak, de rendszerint ezek az okosabbak is és jobban vannak informálva (pl. a politikában). A jegyző szerint: általában nehezen befolyásolhatók. Kevesen hallgatnak a jegyzőre, akire a nagy adó miatt haragszanak, hanem vallási és nemzetiségi okok miatt inkább a papra és tanítóra. A magukból valónál tekintélyt és befolyást biztosít: 1. a vagyon, 2. bőbeszédűség és 3. az okosság. A kereskedő szerint: Hallgatnak az intelligenciára és a községi tisztviselőkre. A magukból valók közül tekintélyt és befolyást élveznek a gazdagok, a józan életűek, a volt községi tisztviselők (pl. a volt bíró, *birau batrin*) és az okosak, ha szegények is. A nagyszájúak nem visznek komoly szerepet. (Azt hiszem, a kereskedő véleménye fogadható el.)

Tekintélyt ad a vagyonon kívül a köztisztviségek viselése is.

46. Mi által igyekeznek egyesek kiténni a többiek közül?

Ennek két módja van: vagyon és köztisztviségek szerzése. A kereskedő szerint újabban fiaik iskoláztatása egyik módja a kiténésnek.

47. Kiemelkednek-e egyesek a paraszti sorsból? (Szolga, iparos, gyárimunkás, értelmiség.) Mi erről a közvélemény?

Szolga, gyárimunkás nem került ki a faluból: az aradi gyárakban csak napszámos munkát végeznek. Kereskedő és iparos is kevés. A tanító mindössze öt iparosról tud. Ezt a foglalkozást nem sokra tartják, a nyomorékokat, munkára alkalmatlanokat adják erre. Újabban adják gyermekeiket tanult pályára is; most egy parasztfiú jár gimnáziumba és egy a polgáriba, egy orvos és egy ügyvédjelölt. Némelyek azt mondják, az helyes, ha a gazdag ember fia tanul, de a szegény ne tanuljon. E kijelentés megokolását vagy bővebb magyarázatát hasztalan kerestem, a válasz csak e kijelentés ismétlése. Azonban a többség helyeslően mondja: Urat nevel a gyerekből!

48. Helyesnek tartják-e, ha egy leány városba megy szolgálni? Ha nem, mit mondanak, miért nem?

Ilyesmi csak nagyon kivételesen (2—3 eset) fordul elő. A parasztok maguk azt mondják: Minek menjen a városba? Meg tud élni itthon is. Vagy: Ha szegény vagyok is, azért tudok kenyeret adni a leányomnak. A jegyző: Lustaságból nem mennek cselédnek; azt mondják nem jól fizetik őket. A pap: Nem mennek szolgálni, mert többet keresnek a Hegyalján. A kereskedő szerint erkölcsi kifogások is vannak.

Annyi kétségtelen, hogy nem akarnak szolgálni menni. Az okok ezek: Az egész városi élet teljesen új helyzetbe hozná őket; szokatlan lakás, szokatlan étel és életmód. Minthogy háztartásuk teljesen különbözik a várositól, a szolgálat is új és szokatlan rájuk nézve és minthogy nem nagyon értenek a városi háztartáshoz, nem is nagyon szívesen veszik őket cselédeknek. Ehhez járul a saját társadalmi előítéletük, mely természetesnek mondható, mert a csoportból való kiválás ellen irányul. A nők természetesen nehezebben szakadhatnak el a csoporttól, kivált, mert ezzel a férjhezmenés módja nagyon megnehezül. Ennek oka nemcsak az, hogy a leány a városban más erkölcsöket, szokásokat, ruhát vesz föl, hanem mert a mezei munkától való elszokás folytán kevésbé értékes munkaerővé válik. Mindez tényleg akkora kockázat, melyre a szegényes cselédi fizetés keveseket csábít, kivált amikor a szőlőkben is van kereseti alkalom.

49. Ha elítélik a városi cselédi szolgálatot, főnnáll-e ez az ítélet akkor is, ha az illető a faluban (pl. papnál, tanítónál, kereskedőnél vagy más földművesnél) szolgál ?

A faluban szolgálni már más megítélés alá esik. Ez körülbelül olyan, mintha egy legény béresnek menne.

50. A közülük valók közül különösen kiket szólnak meg vagy vetnek meg? (Pl. iszákos asszonyt, uzsorást stb.)

Teljes megvetésben állnak az iszákosok (2—3 van), akiknek még társaságát is kerülnek. Ha pl. valaki a háza előtt áll és arra jön az iszákosok egyike, a gazda bemegy házába, hogy ne kelljen vele szóbaállni. Ezeket a gyerekek is csúfolják utcahosszat, úgy hogy néha krajcárokkal vesztegetik meg a gyerekeket, hogy ne kiáltozzanak utánuk.*

Nagyon megszólják azokat, akik szüleikkel rosszul bánnak és róluk, bár tehetnék, aggságukban nem gondoskodnak; az olyan asszonyokat, kik férjüket és gyermekeiket ruházat tekintetében elhanyagolják, kiknek háztartása közismerten piszkos és az oly asszonyokat, kik nyilvános helyen részegeskednek.

* Értesülésem szerint a tanító, aki buzgó antialkoholista, arra tanítja a gyerekeket, hogy az öregeket csúfolni ugyan nagy bűn, de ha részegesek, akkor szabad. Ha ilyen részeg embert az iskola előtt csúfolnak a gyerekek, a tanító visszavonul lakásába. Különösen küzd az ellen, hogy iskolásgyerekek szeszest italt igyanak. Nagy buzgóság kell ahhoz, hogy valaki ilyen hálátlan szerepre vállalkozzék, melyről bizonyára a falun kívül senki a világon nem tud. Általában azt hiszem, hogy a román tanítóság különösen morális tekintetben sokkal jobb, mint amilyen hírben áll a magyar közvélemény előtt.

51. Van-e valamilyen formában közjótékonyág? (Kolduló napok stb.) Szégyen-e a koldulás?

Szervezett jótékonyág teljességgel hiányzik, de ha valakit elemi csapás (tűz) ér, búzával és pénzzel segítik. Az is szokás, hogyha valakinek tehene megsérül és kénytelen levágni, húsát a falubeliek megveszik. Minthogy azonban ezzel olcsó húshoz jutnak, ez jótékonyágnak alig nevezhető. Idegen koldusnak szokás kenyeret, ritkán pénzt (2 fillért) adni. (Az így összekoldult kenyeret a koldusok rendszerint olcsó áron eladják.) A csicsérik a koldulást a legnagyobb szégyennek tartják és szorult helyzetben habozás nélkül választanak a lopást koldulás helyett. Ezt — bár kelletlenül — a pap is koncedálta.

52. Mutatkozik-e áldozatkészség oly kiadásokra, melyekből nincs közvetlenül és azonnal mutatkozó haszon? Pl. legelőjavítás, tűzfeckendő, apaállat, iskola, utak, kútásás stb.

A jegyző szerint ezek közül egyre sem mutatkozik áldozatkészség és kizárólag fenyegetésre (a vármegye!) szavaz meg a községi képviselőtestület ily költségeket. A legelőjavítás teljesen ismeretlen fogalom előttük; feckendőre sokan sajnálják a pénzt; apaállatokra szívesen áldoznak; iskolára sokallják a költséget; az utakra és kútra nézve sok harc van (kicsinyben ugyanolyan, mint pl. Budapesten, hogy egy utcát kövezzenek vagy világítsanak-e), aszerint hogy érdeke-e valakinek az út vagy a kút vagy sem. Említésreméltó, hogy az esővíz levezetésére szolgáló árkokat most hozza rendbe a kultúrmérnökség, hogy a víz ne maradjon az árkokban, hanem folyjon le. Ez meglehetősen költségbe kerül és mint főlölesleges kiadás általános rosszalást kelt.

VIII. A falu belső szolidaritása és magatartása más csoportokkal szemben

53. Szoktak-e más falubeliekkel, más fajúakkal vagy vallásúakkal összeházasodni? Férfiak vagy nők? Mi erről a közvélemény

Nem nagyon kivételes a szomszéd falusiakkal való összeházasodás.* Erre alkalmat a hegyaljai szőlőmunka ad, amikor legények, lányok odavalókkal ismerkednek össze. Az olyanokat, akik máshonnan

* Nem felel meg tehát többé egészen a mai fölfogásnak az a népdal, mely egy férjhez menő leányról ezt mondja

„És elmegy a messzeségbe,
Tőlünk három falu járásra.”

hoznak asszonyt, szokták ugyan gúnyolni (itthon nem tudott párt kapni), de ez inkább csak tréfa. Alkalom volna a svábokkal való összeházasodásra, de ennek nagy akadálya egyebek közt a vallás. Az idegen fajúval és vallásúval való házasodást elvben nem helyeslik, de ha előfordul, idővel napirendre térnek fölötte. Így van egy magyar és egy német vegyes házasság (mindkét esetben a férj a román); erről egyszerűen azt mondják: Eljött közénk és román lett. Mint kuriózum szerepelhet egy zsidó házasság is, t. i. egy teljesen vagyontalan paraszt régóta vadházasságban él egy zsidó nővel. Efölött is napirendre tértek és senkisé megbeszél róla.

**54. Mutatkozik-e szembetűnő formában a szomszédos falubeliek lenézése vagy csúfolása? Pl. furcsa kiejtés, ruha-
viselkedés vagy szokás miatt?**

Bizonyos vetélkedés folyik a tőzsomszédos Mondorlakkal. Mindig ilyféle formában mondják: Mondorlak ugyan nagyobb (vagy gazdagabb)*, de Csicsér műveltebb és példaként kiemelik (nem tudom igaz-e), hogy ott egyetlen előljárósági tag sem tud írni. Ugyancsak műveltebbeknek tartják magukat a keleten szomszédos szabadhelyieknél. Különösen az eltérő ruházat hívja ki csúfolódásukat, pl. a katrinca és a kilógó ing. Általában kiemelhető, hogy a távolabbi hegyvidékiekkel szemben magukat illemtudóbbaknak tartják, azok ellenben „ostobák, tanulatlanoknak, erdeiek, golyvások” néven nevezetnek. Régebben, mikor még a közlekedés ritkább volt, egy-egy a falun átmenő németet a fél falu gyerekei kísérték nyomon, csúfoló szavakat kiáltva utána, nem ellenséges indulatból, hanem valami különös jelenségnek nézve, mint pl. a kéményseprőt. Ma ez már nem szokás. — Tévedés volna azonban túlságos jelentőséget tulajdonítani az idegenekkel szemben megnyilvánuló csúfolódásnak. Ebben igazi ellenséges indulat soha sincs és nem haboznak alkalmilag az idegenek és maguk közt oly összehasonlítást tenni, mely az idegenek javára szól. Így több év előtt, mikor egy nagyobb magyar kubikos társaság borozott a faluban, hallottam, egyik csicsérinek megjegyzését a többiek előtt: „Látjátok, mennyit ittak és mégis milyen rendesen viselkednek. Köztünk már milyen láma és verekedés volna”

**54. Beköltöztet teljesen befogadnak-e? Beválasztják-e
valami községi állásba?**

Nem fogadják be teljesen. — Van egy jómódú és tekintélyes ember, aki 22 év előtt a Bánságból jött és akiről, ha községi tisztségek betöltéséről van szó, így beszélnek: Jó ember, okos ember,

* Még a népdalokban is megnyilvánul e rivalitás.

de jövevény (*vinitura*). Még a papot is jövevénynek tekintik, ellenben a tanítóról, akinek már apja is ott volt tanító és akinek felesége a faluból való lány, az úri ruha dacára is azt mondják, hogy: „Közülünk való.”

56. Mutatkozik-e a falusiak összetartása valamiben az iparossal, kereskedővel, városi emberrel vagy a földművesek más csoportjaival szemben?

Enyhe formában; pl. ha valamely falubeli ember (*satean*) egy városit megcsalna vagy meglopna, ha ezt nem is helyeselnék, de el nem árulnák, legföljebb a következményektől való félelemből. Vagy árakra nézve megegyeznek egymás közt stb.

57. Lehet-e szó tudatos úrgyűléletről? Mily más osztályokra terjed még ki e gyűlélet leginkább? Mivel okolják meg?

A pap szerint: Gyűlélet nincs, csak bizalmatlanság; félnek, hogy megcsalják őket. A tanító szerint: Tisztelik az urat, de félnek tőle; bizalmatlanok. A jegyző szerint: Van úrgyűlélet. Azt mondják, az könnyen él, nem dolgozik. A kereskedő szerint: Gyűlélet nincs, de jóindulat sem. Bizalmatlanok, mert a hivatalokban, ahonnan az urat ismerik, mindenütt kurtán bánnak velük; nyelvüket nem értik. Ennek példájául egy esetet beszél el, amikor egy paraszt Amerikába pénzt akart küldeni, de nem merte maga föladni, hanem tíz koronát fizetett a pénz föladásáért az ügyvédnek.

Azt hiszem, tudatos úrgyűléletről alig lehet szó; a hagyományos jobbágygyűlélet (ki kell irtani az urakat stb.) teljesen megszűnt vagy teljesen irányt változtatott. Azonban az összeütközés nagyon gyakori parasztok és urak közt. A paraszt érzékenyebb lett és nemcsak megijed, ha pl. a vasúti kalauz rárivall, hanem sértve is érzi magát, mert jobb bánásmódra érzi jogosítva magát. Igen föltűnő azonban néha (ezt magyar vidéken is tapasztaltam) a városi úri osztály, különösen a nők parasztgyűlélete. A legindifferensebb kérdéseimre is gyakran szenvedélyes válaszokat kaptam, melyek minden emberi érzést megtagadnak a paraszttól (előttük csak a pénz számít, a többi semmi, hallottam ismételtén), a férfiak pedig fölháborodva mondják: Ha úriember megy végig a falun, nem is köszönnek neki.*

* Hogy ez pl. Szeged vidékén is így van, azt Tömörkény István szóbeli közlése alapján tudom.

58. Jogosnak tekintik-e a pap, tanító, jegyző, orvos, ügyvéd, kereskedő, korcsmáros, földbirtokos jövedelmét és társadalmi helyzetét? Változott-e a fölfogás a múlthoz képest?

A pap: Azt mondják általában, hogy az úr könnyen jut jövedelemhez. Az ügyvédnek szó nélkül fizetnek, már az orvosnak nehezebben. A tanító: Disztingválnak. Ha valaki ellenértéket ad, elvégzi rendesen dolgát stb., belenyugszanak, de ha nem, azt mondják, rajtunk élösködik. A jegyző: Általában nem tartják jogosnak az úr jövedelmét és különösen sokallják. A kereskedő: A pap fizetését (nem a stólát) sokallják. (Mért nem fizeti a püspök? mondják.) A tanítóét, jegyzőét, orvosét jogosnak tartják, bár e két utóbbi szerintük egyes esetekben túl sokat számít föl. Az ügyvédről azt mondják, hogy önkényesen jár el, annyit számít, amennyit akar. A kereskedőnél azt tekintik sérelmesnek, ha hitelezés után túlságos ártóbbletet kell fizetniök. Ha valaki pl. télen 20 korona értékű lisztet vesz és nyáron 22 koronát kell fizetnie ezt jogosnak tartanák, ellenben 25-öt sokallnak.

Említésre méltó, hogy ily kérdések csakis azokkal szemben merülhetnek föl, akiket ők fizetnek közvetlenül. Hogy pl. egy állami tisztviselő jövedelme sok-e vagy sem, azon azért gondolkoznak kevesebbet, mert csak alig sejtik, hogy ennek fizetéséhez is járulnak. Hogy azonban tesznek néha összehasonlítást a maguk és az urak jövedelme közt, mulatja a következő eset.

Egy este házigazdám udvarába egy ember jött, aki arra kérte, hogy vigye őt cselédjével és két süldőjével haza, Radnára (19 km.-nyire). A süldőket t. i. az aradi vásárra akarta hajtani, de az egyik megsántult és felesége és fia is holtra fāradtak. Őt koronában egyeztek meg. Erre házigazdám felém fordult.

— Most úrfi mondd meg nekem az igazat. Mennyi a te fizetésed egy éjszakára?

— Nem értem a kérdést, feleltem meglepetten. Csak nappal dolgozom.

— Jól van; hát egy napi munkáért mennyi a rendes fizetésed ?

— Valami 13—14 korona.

— No látod, én pedig két lovammal együtt egész éjszaka csak öt koronát keresek. Ezzel az ember felé fordult.

— Csak 13 koronáért viszlek haza.

Az ember nem felelt, látta, hogy csak tréfa az egész.

— Persze, mondta házigazdám nekem, ettől az embertől nem kérhetek 13 koronát, mert szegény.

59. Milyen viszony van a nagybirtokos (uraság) Vagy annak képviselője és a falusiak közt?

A faluban nagybirtokos nincs.

60. Vannak-e a falusiaknak bizalmi embereik az úri osztályban (pap, földesúr, jegyző stb.) Mi a bizalom alapja és miben nyilvánul meg?

A pap: Van némi bizalom a pap, tanító és jegyző iránt. A tanító: Tanácsot kérek több embertől, akik szakértőnek tartanak, aztán azt a tanácsot követik, melyet hosszas latolgatás után legjobbnak tartanak. A jegyző: Az észbeli fölény elismerése folytán mennek tanácsot kérni a jegyzőhöz, paphoz, tanítóhoz. A jó tanácsért vagy tettért hálásak. Kereskedő: Egyéni tapasztalatok következménye az ilyen bizalom. Ha egyszer jóindulatot tapasztalnak (pl. ha a kereskedő egyszer kamat nélkül hitelezett), ezért mindig hálásak. Van bizalom a falubeli vagy onnan származott intelligencia iránt; így szeretnek pl. egy faluból származott ügyvédjelölthöz menni.

Általában azt hiszem, hogy tanácsot leginkább olyan ügyekben kérek, amikor tudásuk fogyatékosága miatt szorulnak erre, szóval amikor jogi stb. szakértőre van szükség, ellenben fölötté ritkán oly ügyekben, melyek igazán bizalmi kérdések.

61. Milyen úr élvez tekintélyt előttük? (Esetleg személyt is megnevezni és okát adni. Pl. N. N. főszolgabíró, mert ilyen vagy amolyan.)

A pap: Inkább félelem van és csakis a hatalmast (aki nekik bajt okozhat) tisztelik. A tanító: Nehéz ezt megmondani, mert nagyon félénk a mi népünk. (Ezt többször ismétli). De általában tisztelik a komoly, szerény, becsületes urakat. A szigorúság imponál nekik, de nem szeretik és maguk közt kigúnyolják. A jegyző: Tisztelet nincs, kizárólag félelem van. A kereskedő: Imponál nekik a főszolgabíró, mert szigorú a községi tisztviselőkkel szemben (a jegyzőkkel szemben is), gazdag ember, nem megvesztegethető és meghallgatja panaszukat, egy régebbi főszolgabíró nem imponált, mert szélteben beszélték róla, hogy ajándékot fogad el.

Természetesen fölötté nehezen állapítható meg, hogy egy úrral szemben a csicséri paraszt csak félelmet érez-e vagy a vele szemben megnyilvánulható hatalomtól elvonatkoztatva tiszteli-e is, ellenben a szomszédos németeknek pl. kétségkívül imponál a katonatiszt.

62. Kik élőködnek a falusiakon? (Paraziták, pl. cigányok, koldusok, zarándokok stb.).

Idegen koldusok szokták jární a falut. Zarándok nincs. De a cigány rajtuk élőködik. Igaz, hogy nyáron dolgozik, de télire ritkán van elege és ilyenkor koldul. Házigazdám mérgesen mondta egyszer:

— A cigány, az könnyebben él a románnál. Ha télen nincs semmije, megy koldulni házról-házra. A román? Az nem megy, az szégyeli magát.

Azonban tisztán parazitának a cigány sem tekinthető. Ő végzi a vályogvetést és tapasztást és nélküle ugyancsak meg volnának akadva a gyepmesterségben.

63. Kítől és hogyan tanulnak új dolgot? (Pl. újítást a földművelésben, építkezésben stb.).

Döntő jelentőségű a város közelléte. Innen terjedt el az új ruházkodási anyag és fenyűzési cikkek (finomabb vászon és selyemszövet, pamut, cérna, szalagok, kendők stb.) és általában a bolti árú. Házépítésben szembeszökő a német hatás, mely egyébként minden ipari munkánál többé-kevésbé megállapítható.

Az úriosztálytól alig vesznek át szokást, vagy divatot és azt egyáltalában nem törekszenek utánozni. Legalább én semmi nyomát sem láttam annak, hogy az úriosztály ruházkodási, táplálkozási, modorbeli sajátosságait átvennék. Míg a magyar parasztnál, mint Szeged vidékén láttam, van bizonyos átmenet a paraszttól az úrhoz (főleg paraszt, főleg úrféle emberek) és mindenféle úri eredetű újkeletű változások konstatálhatók, addig Csicséren ilyesmi vajmi kevés van és az is a katonaság révén terjedt el. Gazdasági tekintetben újításokat a szomszédos Glogovac (újabbán Öthalom) nevű német falu lakosaitól tanulnak. Sokszor járnak be Aradra és az út mentén látják, hogy a német hogy dolgozik, majd pedig látják a munka eredményét is, ami új művelési mód elfogadására indítja őket. Egyrészt a napszámos munka viszonylagos áremelkedése vagy hiánya, de másrészt a kereskedők árjegyzékei és sürgetései bírják őket gépek és jobb munkaeszközök vásárlására. Serkentőleg hat egyes gazdagabbak példája is, ezt szívesen utánozzák.

IX. A falu viszonya az egyházhoz, államhoz és vármegyéhez

64. Milyen kölcsönhatás van az egyház, ennek képviselői (pap, kántor, gondnok stb.) és a lakosság közt? Adatok a vallásosságra, összehasonlítás a múlttal?

Az egyház úgyszólván a pap személyében testesül meg. A jelenlegi papnak (fiatal ember) ugyan voltak kezdetben apróbb bajai híveivel, most azonban egészben véve jó viszonyban él velük. A nép kívánsága az, hogy a pap alkalmazkodjék a falu szokásaihoz, becsülje azokat, legyen békés természetű, éljen mintaszerű magánéletet (nagyon szeretnek a pap magánügyeivel foglalkozni), tudjon szépen prédikálni és ami a fődolog, ne legyen büszke (*domnos*, uras). Ha a követelményeknek megfelel, akkor népszerű és a templom mindig tele van, ha nem, mindenki ellene van és sokan még a templomot is kerülik és lesve lesik az alkalmat, hogy a püspöknél bepanaszolhassák.

— A mi papunk olyan ember, hogy ha nincs neki cigaretta-papirosa vagy gyufája, kér tőlem és én is tőle, nem büszke, mondta előttem egy suhanc.

Ki kell azonban emelni, hogy a pap befolyása kizárólag egyéniségétől függ. A pap tisztelete sokkal gyöngébb lábon áll a románoknál, mint általában vélik. Egy görög-keleti pap figyelmeztetett arra, és később az irodalom is meggyőződött róla, hogy a „pópa” a népmesékben és anekdotákban egyáltalában nem tiszteletreméltó alak, sőt ellenkezőleg, mulatnak rajta. — A pap mellett egyéb egyházi tisztviselők jelentéktelen szerepet visznek.

65. Az egyházi képviselőtestület (reformátusoknál presbitérium) politikai és társadalmi szerepe?

Mínthogy a papválasztás kivételével az egyházi képviselőtestület tevékenysége nem terjed oly ügyekre, mely a falusiak anyagi vagy egyéb érdekeit közelről érintené, ennek szerepe sem nagy. Mégis ki kell emelni, hogy a plutokratikus állami, törvényhatósági és községi képviselőlet ellenében egyedül az egyházi a demokratikus szervezet. A görög-keleti egyház e rendkívül demokratikus szervezete okozza, hogy a pap sokkal jobban függ a közvéleménytől, mint a világi hatóság és hogy a román egyházi szervezet demokratikusabb intézmény a politikainál. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy a pap egyéni ügyességénél vagy a nép elmaradottságánál fogva nem bírhat mindenkinél nagyobb hatalommal. Azonban a demokratikus egyházi szervezet megadja a lehetőséget arra, hogy a nép e hatalom alól emancipálja magát.

66. Van-e új vallási és társadalmi mozgalom (pl. nazarénusok, baptisták, szocialisták stb.)? Hogyan terjed e mozgalom és mi a hatása?

Mintegy 15 év előtt indult meg a környéken baptista és nazarénus mozgalom (Kurtics nevű faluból jött ide). Van 5 baptista és 2 nazarénus, azonban a mozgalom már évek óta megakadt. A pap: Tudomást sem vesznek róluk a többiek. A tanító: A közvélemény a mozgalom ellen van, követőiről azt mondják, hogy bolondok. A jegyző: A többiek elítélik és renegátoknak tartják a régi vallást elhagyókat. A kereskedő (a baptistákról): E vallás erkölcsösséget, dohánytól és alkoholtól való tartózkodást, továbbá a káromkodás kerülését követeli és ezek által jó hatással van a többiekre, kik ha nem is térnek át, a jó példát sokban követik.

Több év előtt a szocialisták is tettek próbát. Akkoriban a közigazgatás rövid időre szemet hunyt az ilyen agitáció előtt. Választottak elnököt, pénztárnokot stb.-t (a tisztségek mindig nagyon kapósak), de aztán ez a mozgalom is ellanyhult. Egy darabig még csúfolták az „elnök”-öt és „pénztárnok”-ot, aztán feledésbe ment az egész ügy. Talán helyénvaló ezzel kapcsolatban a következő esetet megemlíteni:

Nem ritkán történik meg, hogy a csicsérik mint tanulatlan napszámosok dolgoznak Aradon. Mikor a szervezett munkások ez ellen tiltakoznak, néha elbocsátják őket avagy nem is adnak nekik munkát. Ezt a parasztság úgy magyarázza, hogy a szocialisták bocsátják el őket, illetve nem engedik őket dolgozni. Ez magyarázza azt a kérdést, melyet egy vacsorai beszélgetés közben intézett hozzám házigazdám egyik napszámosa. (Szorgalmas, jó munkás, értelmes ember).

— Ki adja meg úrfi, a szocialistáknak azt a jogot (*lege*), hogy minket elbocsássonak a gyárakból? A császár vagy a miniszter?

E tárgyról aztán a beszéd a nagy vagyonskülönbségre fordult, melyhez csupán akkor szóltam, amikor kérdeztek és akkor is tartózkodólag feleltem, hogy pártállásom homályban maradjon. A napszámos hevesen kelt ki az ellen, hogy némelyeknek 1000 holdas pusztái vannak és úgy gondolta, hogy ezeket föl kellene osztani. A gazdának erre semmi ellenvetése sem volt. Nyilván nem érzett semmi érzékenységet a nagybirtokosokkal. Amikor pedig a napszámos a földadó egyenlensége ellen beszélt, hogy mennyit fizetnek ők egy hold után (neki ugyan egy sincs) és mennyit az urak, ezt a gazda is helyeselte.

67. Mutatkozik-e összeütközés az egyházi erkölcs és a falusi erkölcs között? Vannak-e oly babonák, szokások stb., melyeket a közvélemény helyesel, vagy enyhén ítél meg (pl. korai házasság*), melyek ellen azonban a falusi pap, vagy a papság általában állandó harcot folytat?

Ilyesmi nincs. Az egyház erkölcsi fölfogása teljesen egyezik a falusival. Nem azt jelenti ez, mintha a falusi erkölcs az egyház szempontjából kifogástalan volna. Hanem csak azt, hogy egyrészt a falusiak ideálisnak ismerik el az egyház álláspontját, melyet lehetőleg töreksenek megközelíteni, másrészt az egyház számot vet a létező állapotokkal és ezekkel szemben engedelményeket tesz. Ez az ügyes, óvatos taktika egyik fő biztosítéka az egyház hatalmának. Vegyük pl. a vadházasságot. Ez csak igen kivételes és oka az szokott lenni, hogy a két együttélő nincs törvényesen elválasztva régi házastársától. Az illetők elvben teljesen az egyház álláspontján vannak és szívesen kötnének törvényes házasságot, ha lehetne, hogy ezáltal a rájuk nézve kínos helyzetből meneküljenek. Viszont azonban a pap szó nélkül túri a dolgot, nem prédikálja ki őket, mert nyilván tudja, hogy a dolgon úgy sem változtathat.

68. A községi elöljáróság (jegyző, bíró, pénztáros stb.) szerepe a falu társadalmi és gazdasági életében?

Ha a jegyző nem román, úgyszólván semmiféle szerepe sincs a társadalmi és gazdasági életben. A bíró, törvénybíró, pénztáros vezetnek társadalmi tekintetben. Ez oly súlyos terhet ró rájuk, hogy a jó és szorgalmas gazdák lehetőleg kerülnek, hogy elöljárósági tagok legyenek. Ugyanis annyi idejüket veszi el e tisztség és a vele járó kocszmázás, hogy gazdaságuk néha nagyon megszenved.

69. A községi képviselőtestület társadalmi és politikai szerepe?

Ezé a vezető szerep úgy társadalmi, mint politikai és gazdasági tekintetben, mert tagjai a falu legvagyonosabb emberei, kik politikailag is érvényesítik vagyonukból eredő befolyásukat.

70. A vármegyei hatóság tekintélye és befolyása a falu életére?

A járási főszolgabíró személyére vonatkozólag egyhangú dicséret hallható mindenki részéről. Minden panaszt meghallgat, gyakran tart vizsgálatot járása községeiben és szigorúan torol meg minden rendetlen-

séget. Hírét különösen emelte a parasztság előtt, hogy néhány jegyzővel keményen bánt el. Azonban a falusiak lehetőleg megelleneznek minden megyei intézkedést, akár jó, akár rossz. Nyilván úgy vélik, hogy az intézkedést úgyis végrehajtják, akár helyeslik, akár ellenzik, hát inkább ellenzik. Azonban a jegyző figyelmeztetése, hogy a vármegyével nem lehet tréfálni, mindig eldönti a dolgot.

71. **Hogyan vélekednek az államról és ennek közegeiről? Minő bizalommal viseltetnek irántuk?**

Ha vannak is, akik az állam szót ismerik, ennek jelentésével csak megközelítőleg is alig van valaki tisztában. Egy vonatkozásában ismerik: mint földtulajdonost (*cămară*). A Maros túlsó partján kincstári földek vannak, melyeket körülbelül ellenséges területnek néznek. Ezt az ellenséges viszonyt nagyban növeli a Maros gyakori meder-változása. Mintegy 15 év előtt történt, hogy a Maros nagy ív alakban oly mértékben kezdte mosni a falu határát, hogy csaknem a faluig jött. Egy éjjel a falu emberei fölkerelkedtek, ásóval, kapával, átvágást csináltak a kanyarulaton, miáltal a folyót a falutól a kincstári föld felé vezették. A dolog talán nem is tudódott volna ki, ha valaki az esetet föl nem jelentette volna a csendőrségnek. A följelentés oka sem érdektelen. Két szomszéd régóta haragot tartott egymással. Egyszer az egyik kocsiját úgy állította udvarán, hogy annak rúdja átért a szomszéd udvarára. Erre a szomszéd az átnyúló részt lefűrészelte. károsult bosszúból följelentette haragosát és így kipattant a Maros elvezetésének ügye. A csendőrök megjelentek a községházán és a megidézett tetteseket a parasztokkal szemben szokásos kínzásokkal vallatóra fogták. Ennek híre gyorsan elterjedt a faluban, a lakosok a községháza elé gyűltek és oly fenyegető magatartást tanúsítottak, hogy a jegyző kijelentette a csendőröknek, hogy a bekövetkezőkért felelősséget nem vállal. Erre a csendőrök a beidézetteket szabadon bocsájtották, többé az egész ügyet nem bolygatták, mely azóta el is aludt. Egyszer főlelítettem a közismert esetet házigazdám előtt.

— Az egész dologból egy szó sem igaz. Egy gazember, aki bajba akarta juttatni a falut, találta ki az egészet és jelentette föl a csendőröknek. Az igazság az, hogy átvágásra szükség sem volt, mert azt a víz maga mosta ki magának ...

A „kincstár” iránti véleményükre jellemző ez is.

Több év előtt egyszer a Maros partján vártam a kompra többet magammal. Egy ember rámutatott a közelben dolgozó kotrógépre és a készülő kőgátra :

— Ezt azért csinálják, hogy a Marost a mi földünkre vezessék.

— Hogy az isten verje meg őket, mondta rá egy asszony. Senkinek sem jutott eszébe lehetetlennek vagy csak meglepőnek is találni, hogy az állam a Marost az ő földjükre vezetteti. Természetesen néma gyűlölettel nézték a kotrógépet, a gátépítőket és sem pénzért, sem jó szóért semmiben sem lettek volna segítségükre.

Azok az állami közegek, kikkel dolguk van, általában népszerűtlenek. Ilyenek főleg az állami végrehajtók és tagosításnál a mérnökök. Az a vélemény általában, hogy az adó túlmegegy és a behajtás túlszigorú. A tagosítási eljárásról az a nézet, hogy az kap jobb helyen földet, aki befolyásosabb, aki veszteget.

72. Mennyi hajlandóság mutatkozik az állami intézkedések végrehajtására és az állami intézmények (iskola stb.) és támogatás igénybevételére?

Az állami intézkedéseket általában kritikával fogadják. Állami támogatásban részük nincs, bár sokszor kérik. Így nagy szükség volna legelőre, de ezt a szomszédos kincstári földről sem bérbe, sem örökáron nem kapnak.

Az állami iskoláról (a szomszédos Mondorlakon van, alig kétszáz lépésre az utolsó csicséri háztól) és a magyar nyelv tanításáról így nyilatkozott előttem egy ember.

— Mi haszna van a magyar iskolának? Míg a tanító az osztályban van, a gyerekek hallgatnak, amint pedig a tanító kiteszi a lábát az osztályból, a gyerekek románul beszélnek.* De ha tanulnak is valamit, egy pár évre elfelejtik. Olyan jól kellene megtanulniok, hogy sohase felejtsek el. (Kérdeztem, hogy akkor miért nem küldi fiát a városba). Ó, azt tudom, hogy az segítene, de honnan vegye erre a pénzt? Egy évig magyar iskolában volt a fiam, de újból a románba küldöm, hogy legalább románul tanuljon.

Nincs ember a faluban, aki ne volna áldozatokra kész, hogy gyerekei magyarul tanuljanak, azonban erre mód alig van. Alig képzelhető, hogy valaki a fönti érvelésre felelni tudjon.

73. Van-e oly adónem, melyet különösen igazságtalannak találnak?

Erre nézve a válaszok igen eltérők. A pap: Ha a saját használatra főzött pálinka után kell illetéket fizetni, továbbá sérelmesnek találják a földátíratási és öröklési illetéket és a községi pótdót.

* Szakszerű pedagógus is el fogja ismerni, hogy ennél tömörebb egyszerűséggel nem lehetne jellemezni nemzetiségi vidéken az iskola magyar nyelvi tanítását.

A tanító: A szeszfőzési illetéket. A jegyző: A hadmentességi adót
 A kereskedő: Az egyházi adót (úgy gondolják, hogy a püspök:
 fizethetné a papot) és az ebadót. — Általában azt lehet mondani,
 hogy a paraszt minden adó és illeték ellen zúgolódik, különösen
 azonban az oly fizetség ellen, amelyeket nem szabályos időközökben
 kell fizetni, hanem alkalmilag, pl. átíratási illeték stb., míg pl. a föld-
 adót bizonyos tekintetben megszokja. Hogy mitől függ az adó vagy
 illeték nagysága, a legkevesebben sejtik.

— Alighanem az aradi urak csinálják, hogy az idén nagyobb
 az adó, mondta egy erre vonatkozó kérdésemre valaki.*

74. Van-e gyűlölet a csendőrök és pénzügyőrök ellen?

A tanító, ki különben a csendőrség intézményéről igen jó véle-
 ménnyel van, ezeket mondta válaszul: Nem igen szeretik őket,
 különösen csendőröket. Haragszanak, ha a csendőr igazságtalanul meg-
 veri őket, noha ez érthető, mert ha valaki véletlenül a bűnös társa-
 ságában volt, a csendőr joggal gyanúsítja őt is és őt is megveri.
 Aztán azért is haragszanak, hogy mért olyan büszkék a csendőrök,
 mikor csak béresek és suszterek voltak.**

Annyi bizonyos, hogy a csendőrség brutalitása miatt a leg-
 gyűlöltebb intézmények egyike és e gyűlöletnél csak talán a csendőröktől
 való félelem nagyobb. Kevesebb a gyűlölet és félelem a pénzügy-
 őrokkal szemben (van ugyan puskájuk, de nem szabad löniök, vélik),
 azonban lehetőleg kijátszák őket.

75. Ha a bírósághoz fordulnak, ezt abban a reményben teszik, hogy igazságos ítéletet hoz? Vagy azt hiszik, hogy az ítélet teljesen véletlentől, vagy éppen attól függ, hogy kinek van jobb ügyvédje? Föltételezik-e, hogy a bíró megvesztegethető pénzzel vagy ajándékkal?

A pap: Azt hiszik, hogy a pör kimenetele attól függ, hogy
 kinek van jobb ügyvédje, aki a bírót rábeszéli. A bíróságot általában
 megvesztegethetetlennek tartják, már csak azért is, mert az „császári”.

* Természetesen e sorok írójának kutatásait némelyek, kivált az asszonyok
 szintén arra vezették vissza, hogy célja: kipuhatolni, vajjon nem lehetne-e
 emelni az adót. Némelyek azt mondták (mint egy bizalmi emberemtől utólag
 értesültem), hogy jó ember, nem fogja az adó emelését javasolni, ellenben
 mások ellenkezőleg vélekedtek és az adó újabb emelkedése őket igazolta.
 Természetesen tévedés volna ezt az ítélőképesség fogyatékoságával magyarázni.
 Ez tudatlanság és mi sem volna könnyebb, mint az adó célját és kivetési
 módját megértetni velük. De minthogy erről sohasem hallanak, a legnagyobb
 tájékozatlanságban élnek erre nézve.

** Erről szól a román gúnyvers:

„Dim purcar și păcurar Disznópásztorból és juhászból
 Strajameșter și căprar” Strázsamester és káplár.

A tanító: azt hiszik, hogy a bíró igazságos, de az ügyvéd félrevezetheti. A jegyző: Abban a reményben fordulnak a bírósághoz, hogy az az ellenük elkövetett sértést vagy kárt megtorolja. Hisznek úgy a bíró, mint saját ügyvédjük megvesztegethetőségében. A kereskedő: Járásbíróságnál föltételezik a bíró megvesztegethetőségét pénzzel és ajándékkal. Ugyanitt föltételezik az ellenfél ügyvédjének és a bírónak összejártságát.

Természetesen minden pörlekedő azt hiszi, hogy neki van igaza. Ha tehát pörét elveszti, ennek magyarázatát ily okokban szokta keresni: 1. Az ügyvéd gyöngébb volt az ellenfelénél. 2. A tanúk hamisak voltak. 3. Az ügyvéd összejárzott az ellenféllel. 4. A bíró meg volt vesztegetve. — Azt általában hiszik, hogy a jó ügyvédtől és jó tanuktól sok függ. (Tapasztalatok.) A bíróság iránt nagy a tisztelet, ami külőségekben is mutatkozik. Már külsőleg is több tiszteletet mutatnak a bíróság tagjai, mint egyéb hatósági személyek iránt. De abszolúte megvesztegethetetlennek még sem tartják. Bár tudok pl. oly féle kifakadásról egy elvesztett pör után, mikor az anyagi igazság nyilván a vesztes fél részén volt, hogy „nincs isten az égben, sem igazság a világon, ha ezt a pört elveszítem”, azonban egyes vesztegetési hírek elhívése ép oly kevésbé ingatja meg bennük az igazságszolgáltatásba vetett hiedelmet, mint pl. a pap erkölcstelen élete sem ingatná meg bennük a vallásosságot.

76. Vannak-e olyan bírói ítéletek, melyeket igazságtalanoknak, sőt megbotránkoztatóknak tartanak, mert jogérzetük eltérő a bírói gyakorlattól?

A pap: Ha a férjet asszonyverés miatt büntetik vagy, ha az iskolába nem járó gyerek szüleit bírsággal sújtják. — A többiek nem tudnak ilyen eseteket mondani.

77. Minő érdeklődés mutatkozik a községi, egyházi, törvényhatósági és országgyűlési választások iránt? Milyen szempontok vezetnek a falusiakat a választásban való részvételben vagy attól való tartózkodásban és a szavazati jog miként való gyakorlásában? (A leitatás, családi összeköttetések, helyi tekintélyek, megvesztegetés és terrorizálás szerepe).

A községi és egyházi választások iránt az érdeklődés komolyabb. Itt t. i. mindenki tudja, hogy miről van szó és a vélemények aránylag szabadon nyilatkozhatnak meg. Nem kicsiny az érdeklődés a törvényhatósági és országgyűlési választások iránt sem, az evés-ivás

folytán. De, mint a kereskedő egy utólag írt levelében mondja: „A maguk szempontjából azonban ezen választásoknak úgyszólván semmi jelentőséget sem tulajdonítanak. Úgy vélekednek, hogy választás előtt mindegyik jelölt mindent ígér, utána pedig semmivel sem törődik. A választásnál minden elképzelhető befolyás (ítatás, vesztegetés, presszió, családi összekötetés, fenyegetés stb.) érvényesül. E kerületben többnyire nemzetiségi és kormánypárti jelölt küzd, ha pénz, ital és terror működik, az utóbbi győz, ha a választás félig-meddig befolyásmentes (egyszer volt erre eset), akkor nemzetiségit választanak. Megállapítható, hogy a közvélemény a nemzetiségi jelölttel tart. Ez nem annyira annak a következménye, hogy talán a nemzetiségi programot teljesen megértik, hanem annak, hogy a velük közös eredetű jelölt anyanyelvükön szólva, föllelkesíti őket”.*

Ugyanezt a kérdést világítja meg az alábbi beszélgetés is, melyet beszéd közben szószerint jegyeztem le. A kérdezett ember 35 éves, irni-olvasni tudó, jómódú.

— Ki a képviselők?

— Tagányi.

— Hová küldte őt a kerület?

* Nem éréktelen talán itt fölemlíteni egy bizonyára illetékes embernek, Goga Oktaviánnak, a jeles költőnek, szigorú kritikáját a nemzetiségi párttól és ezzel szemben véleményét a radikális magyar politika realizmusáról: „Nézzük egy pillanatra magunk előtt a magyarokat. Látjuk, hogy az utóbbi időben társadalmi forrongásaik újkori eredményeként demokratikus áramlat támadt, mely ma a *Világ* c. lapban jut kifejezésre és noha a magyar politika hagyományos fölfogásával homlokegyenest ellenkező elveket terjeszt, hatalmas visszhangot kelt és azon az úton halad, hogy országunk beléletében döntő tényezővé legyen. Mi lehet titka e maroknyi ember által teremtett hatalomnak? Ez egyáltalában nem titok: egy évtized rendszeres szellemi munkájának műve. Végül van ezeknek az embereknek egy tudományos szemléjük, a *Huszádik Százaad*, mely tíz év óta folytat tudományos propagandát, van társadalomtudományi könyvtárak eredeti kutatásokkal és értékes fordításokkal, van népszerűsítő könyvtárak és végül most napi agitációul a múlt évben a *Világ* című orgánumot alapították. Ily fölszereléssel, természetes, hogy fölrázhatod a közvéleményt letargiájából és meghódíthatod a magad hite számára...

Nálunk? Népgyűlési üdvözlőbeszédeken és néhány a „nemzeti szolidaritás”-ról szóló klisészerű újságcikken kívül mivel ajándékoznak meg bennünket szeretett vezéreink? Így vergődünk az évszázados tétlenségben, óvatosan tapogatózva a tósztok és fájdalmas sóhajok közt ... A helyzet tudományos mérlegelésére való törekvés még csak nem is éled, életkérdéseink vizsgálata pedig senkinek sem jut eszébe. Felmerült-e csak egyszer is egy eszme vagy pályadíj egy közgazdaságtani műre avagy parasztaink gazdasági, kulturális vagy közegészségügyi állapotára vonatkozó tanulmányra és annyi más mindennapi kérdésre, melyet meg kell értenünk? Mit szaporítjuk a szót? Még a *nemzeti program*-ot sem nyomatták le és magyarázták el egyetlen egyszer sem, akárcsak egy tizenkét oldalas füzetben is, a parasztság számára. (Ellenben közölték Vajda úr brosrúráját. A szerk. jegyzete). És nem túlzás, mikor állítom, hogy szigorú vizsgálat után a nemzeti bizottság nagyon sok tagja nagy zavarban volna, ha hirtelenében a párt programját kellene formulálnia ...” (A *Tribuna* 1911 okt. 15-iki száma).

— Budapestre. Ott van egy olyanféle hely, mint nálunk a községháza, ahol a képviselők találkoznak.

— Miért választották meg Tagányit?

— Mert neki volt a legtöbb pénze. (Ezt mint természetes dolgot mondta).

— Hát ha nem lett volna, akkor is őt választották volna meg?

— Dehogy, sohasem! Akkor jobb embert választottak volna. De ő 6, 10 koronát és még többet adott az embereknek, azonkívül ételt és italt. Hitemre nagyon sok italt! Így aztán megválasztották.

— Te is rá szavaztál?

— Nem, nekem nincs szavazati jogom, pedig 70 korona adót fizetek.

— Hát apád kire szavazott ?

— Tagányira.

— Mennyit kapott?

— Ő tudja, de sohasem mondja meg. (Mosolyog).

X. Amerikai kivándorlás. (Esetleg más vándorlás)

78. Mutatozik-e elvándorlás az ország más mezőgazdasági területeire, városaiba, a szomszédos országokba vagy Amerikába?

Jelenleg csakis Amerikába vándorolnak.

79. Ki volt a faluból az első kivándorló Amerikába? Hogy jutott el a faluba Amerika híre? (A kivándorlás története).

A kivándorlás 1906-ban indult meg, amikor is 18-an vándoroltak ki. Némelyek szerint Amerika híre a szomszédos német faluból, Glogovácrról jutott el hozzájuk, ahol két évvel korábban kezdtek kivándorolni, mások szerint az aradi hetipiacon hallottak először Amerikából. A kivándorlás méreteiről a jegyző ezeket a hivatalos adatokat nyújtotta :

	18 kivándorló
1906	
1907	37 „
1908	4 „
1909	45 „
1910	30 „
1911	13 „
1912 (szept.-ig)	9 „

156 kivándorló

Talán nem is kell külön kiemelni annak óriási horderejét a falura nézve, hogy 156 ember Amerikában volt vagy van. A kivándorlást általában nagy fokú elégtelenség okozza. Ennek bizonyítéka, hogy eleinte megpróbálták Romániába vándorolni (épen úgy, mint a glogováciak Németországgal próbálkoztak meg), természetesen mindig a visszatérés gondolatával. Valóságos expedíciókat szerveztek, többen pénzt adtak össze és kettőt kiküldtek Dobruzsába, majd néhányan romániai nagybirtokokon próbaként cselédeknek szerződtek el, azonban a parasztlázadás kiűzte őket onnan, a kedvezőtlen tapasztalatok pedig elvették kedvüket Romániától. Hogy a kivándorlásra azonban elő volt készítve a talaj, azt mutatja, hogy mindjárt első évben egyszerre 18-án mentek ki. Ez időtájt gyakran hallottam:
— Megyünk, mert már rosszabbul nem lehet sehoh, mint Magyarországon.

80. Ez idő szerint hány ember tartózkodik Amerikában a faluból? (Lehető pontossággal). Mennyi a szokásos tartózkodási idő? Mennek-e ki ismételten?

Ez idő szerint kinn tartózkodnak (hivatalos adatok): 31 férfi és 5 nő (12 éven fölüliek), továbbá 1 fiu és 1 lány. 1—3 évig maradnak kinn, sokan újból mennek vagy szándékoznak kimenni.

81. Nők és gyermekek is mennek ki?

L. fönt. Újabbán néhány kihozatta a feleségét. A gyereket lehetőleg otthon hagyják a nagyszülőknél.

82. Vannak-e olyanok, kik előre láthatólag többé nem is fognak visszajönni Amerikából?

Eddig egy ilyen eset van. Az illető itthon eladott mindent, kinn földet vett és azt írta, hogy nem jön vissza.

83. Mennyi idő alatt mennyi pénzt küldenek haza egyesek? (Példák).

Volt olyan, aki csak 500 koronát küldött. Állandó munka mellett 1200—4400 koronát küldenek; az első évben rendszerint kevesebbet, mint később. A pap kettőről tud, kik két év alatt 3 ezer koronát küldtek haza. A tanító és jegyző szerint az átlag megtakarított összeg évente 2000 korona, amiben azonban a hajójegy ára is benne van. Természetesen nem küldik haza összes megtakarított pénzüket, hanem maguk is hoznak belőle haza.

84. Melyek a kivándorlás közvetlen okai? (Lehetőleg egyes példákat is. Pl. N. N. kivándorolt, mert a házában levő terhet törleszteni akarja stb.).

Nem a legszegényebbek vándorolnak ki; ezeknek útiköltségük sincs, de energiájuk is hiányzik egy ily nagy vállalkozáshoz. A cél mindig csak a kettő: adósságtörlesztés és földvásárlás. A kereskedő tipikus példaként azt említi: Volt olyan, aki másfél év után kétezer koronával hazajött, mert értesítették, hogy előnyösen vehet földet. Meglevő pénzén hétezer korona értékű földet vett, azt rögtön bérbeadta és visszavándorolt, hogy ottani keresetéből a fönmaradó ötezer koronát törlessze. Azóta (3 év alatt) négyezer koronát már lefizetett.

85. Mi a véleményük az amerikai munkáról? (Nehéz-e, veszélyes-e stb.).

Az egyhangú vélemény az, hogy nehéz, veszélyes, de jól fizetnek. A gyári munkát annyira terhesnek találják, hogy újabban sokan rosszabb bér mellett is inkább vállalnak mezőgazdasági munkát (répaművelést). Idáig egy halálos baleset volt (bányarobbanás).

86. Van-e különös panaszuk az amerikai lakás, étel, bíróság, rendőrség vagy más intézmény ellen?

A hatóságról véleményt nem hallani, valószínűleg, mert nem akadt dolguk vele. A kereskedő hozzáteszi: Mint nekik tetsző megfigyelést hallottam, hogy akit a rendőr az utcán részegen lát járni, ha nem is okoz botrányt, rögtön bekíséri és az ilyent szigorúan büntetik. A lakást és levegőt a gyárban dolgozók egészségtelennek, az ottani ételeket pedig kevésbé ízleteseknek tartják, mint a megszokottakat.

87. Megcsalta-e őket az úton vagy kinn valaki? (Pl. Hajóügynök, bankár stb.).

Semmi ilyen panaszt nem lehet hallani.

88. Mily változás megy végbe az Amerikából jöttek külsején: ruházatán, haj- és szakállviseletén, lábbelijén stb.? (Pl. viselnek-e alsó-inget vagy más új ruhadarabot Bajuszukat beretváltják-e?)

Hoznak magukkal amerikai ruhadarabokat, de ezeket csak rövid ideig hordják állandóan, aztán munkaruhául használják, míg el nem szakad. Egy asszonynál láttam amerikai selyemszoknyát (erre különösen büszke, mert ilyen senkinek sincs) és néhány gyerek sweater-ben jár.

89. Milyen változást okoz Amerika erkölcsileg? (Önértékeségben, a hagyományok iránti tiszteletben, a hatóság tiszteletében stb.).

A pap, jegyző és tanító szerint nincs változás. A kereskedő: A visszajöttek föllépése általában mindenütt önértékesebb és az itthoni dolgokkal szemben bizonyos kicsinylést mutatnak.

90. Milyen változást okoz Amerika gazdaságilag az emberben? (Munkaképesség, szorgalom, takarékoság, vállalkozó kedv, kitartás stb. fokozódik-e vagy csökken?)

Szorgalmasabbak lesznek.

91. Milyen változást okoz Amerika a külső környezet átalakításában (Pl. a házépítésben és annak berendezésén stb.)

A kivándorás még oly új keletű és a kinntartózkodás oly rövid, hogy ily féle változás még nem konstatálható.

92. Az Amerikát járt legény eljár-e tovább is a táncba stb., szóval nem vonja-e ki magát valamilyen közös szokás alól ?

Teljesen betartja a falusi szokásokat. Azt magam is láttam, hogy Amerikából frissen jött ember még amerikai ruhájában vett részt a táncban?

93. Mire költik az Amerikából hozott pénzt? (Földet vesznek, adósságot fizetnek, elprédálják, stb.)

Adósságot törlesztenek, földet vesznek; arra még nem volt eset, hogy valaki kinn oly fáradtságosan szerzett pénzét elszórta volna.

94. Hoznak-e egyesek Amerikából oly használati cikkeket, melyek itthon szokatlanok? Honosodtak-e így meg egyes cikkek?

Mindössze azt lehet mondani, hogy sok Amerikából jött zseborát hoz magával.

95. Hoznak-e Amerikából gazdasági cikkeket, munkaeszközöket, magvakat, stb. ?

Egy kovácsról hallottam, aki Amerikából kalapácsot hozott magával.

**96. Kérnek-e Amerikában levők itthonról egyes tárgyakat?
Pl. magvakat, munkaeszőket (kaszát stb.), élvezeti
cikkeket stb.**

Egyes kivándorlók visznek már kinn levőknek pipát és dohányt. Ez persze nem jelenti azt, hogy egyéb nem kellene nekik, azonban a posta kellő használatát kevésbé ismerik.

XI. Befejezés

97. Melyek a faluban az égető, aktuális kérdések?

A legelő kérdése az elsők közé tartozik. Erről a jegyző szerint nagyon sokat beszélnek. A közlegelő igen kicsiny, a mesterséges takarmánytermesztés pedig még nagyon fejletlen, úgy hogy a háziállatok tartása a nagymérvű legelőfölosztás miatt fölötte bajos, enélkül pedig lehetetlen a gazdálkodás. Nagyon kevesen tartják most helyesnek, hogy a legelőt fölosztották, a szegények különösen panaszozzák ezt és megcsalatra érzik magukat. A Maros szabályozása a másik égető kérdés. A Maros szinte évente való áradása csaknem hasznavehetlenné teszi ép a legjobb földeket. Egy harmadik kérdés a tagosítás. Egy-egy ember földje házatól igen messzire (pl. másfél óra járásra) van és földjének egyes darabjai szerte vannak szórva. Mindez természetesen nagyfokú munka és időpazarlást jelent. Ha meg volnának győződve arról, hogy a tagosítást igazságosan hajtják végre, mindenki szívesen sürgetné.

Bár a fönti adatok csupán egy falura vonatkoznak és így belőlük általánosítani vajmi könnyelmű eljárás volna, mégsem lesz talán fölösleges két hipotézisszerű állítást megkockáztatni, melyek igazolása vagy cáfolata esetleg későbbi adatok alapján következhetik be.

Az egyik a falura, mint gazdasági egységre vonatkozik. Azt hiszem, hogy az európai falu általában, tehát a nyugat-európai is, valamint az európai kisváros is, oly elmaradt típusok, hogy ha az amerikai faluhoz vagy kisvárosához hasonlítjuk, közelebb állnak a középkori faluhoz vagy kisvárosához, mint az amerikaihoz. A munkamegosztás oly primitív, az életmód (a fogyasztás, kényelem, szórakozás, társadalmi formák stb.) aránylag oly csekély, lényegtelen dolgokban változott, hogy alig gondolom túlzásnak a fönti állítást, mikor gondolatban az európai parasztot az amerikai farmerrel mérem össze.

Renan írja visszaemlékezéseiben (*Souvenirs d'enfance et de jeunesse*. Paris: Nelson. 78 1.): „Bretagneban 1830 előtt még élt a legrégebb múlt. A városokban a XIV., XV. század világa volt naponta az emberek szeme előtt. A gall vándorlás ideje (V. és VI. század) volt látható a falun gyakorlott szem számára. A keresztény alap mögül nem egyszer a nagyon is átlátszó pogányság bontakozott ki. Ebbe egy még régebb világ vonásai vegyültek, melyet a lappoknál találtam meg újból”.

Ugyanígy igaz ez a kisvárosra nézve is. Egy francia író, Edmond Michel, három kötetes munkát írt egy 8000 lakósu francia kisvárosról, Beyeux-ról.* Aki e nagyarányú és terjedelmű munkát elolvassa, csodálkozva láthatja annak minden lapján a valóságos középkort Európa egyik első kultúrállamában. A magyar kisváros természetesen ugyanezt a képet mutatja.

Nálunk kétféle gazdasági változás látszik megingatni a falut a maga mozdulatlanságából. Az egyik az alföldön: a tanya előnyomulása a pusztán; a másik a hegyvidéken: az erdők irtása. Valószínű, hogy az első gazdasági haladást, a másik pedig gazdasági hanyatlást von csakhamar maga után. Mindkét jelenség megérdemli a szociológus figyelmét.

A másik észrevétel szorosabban tartozik a tanulmány tárgyához, a falu lélektanához. Ez a primitív munkamegosztásra vonatkozik. Azt lehet mondani, hogy minél tökéletlenebbek egy társadalomban a termelés eszközei, annál tökéletesebbnek, sokoldalúbb ügyességgel bírónak kell az emberi testnek lennie, hogy ugyanezt a termelést végezhesse. Ha pl. a csicséri parasztot vesszük, sokoldalúsága igazán meglepő. A mezőgazdasági munka már egymagában is nagy kézi ügyességet kíván. Thomas N. Carver, a Harvard-egyetem közgazdaságtani tanára, aki több évig maga is gyakorlati farmer volt, legújabb művében (*Principles of rural economics*. Boston: Ginn & Co. 1911, 26—27 1.) mondja a földművelésről: „Régiségénél és általánosságánál fogva egy csomó mezőgazdasági tudást és ügyességet fejlesztett ki, melynek sehol másutt párja nincs, mely pedig teljesen alá van becstülve, ha ugyan nem teljesen ismeretlen a városi ember előtt. Minthogy azonban ebből oly sokat tanulnak az iskolán kívül, a mezei munka tényleges végzése közben, apa és fiú nemzedékeken át együtt dolgozva, ezt rendszerint nem foglalják a „tanulás” neve alá. Azonfölül a mezőgazdasági munka techni-

* *Monographie dun canton type*. Paris, Berger-Leorault 1908—11.

káját oly triviális módon sajátítják el, hogy sokszor természetes dolognak tekintjük és nem is becsüljük igazi kézügyességként. Talán semmiféle mesterségben sincsenek eszközök, melyek alkalmasságban tökéletesebbek lennének, melyeknél finomabb pontokon fordulna meg alakjuk és szerkezetük kitűnősége, mint a modern gazdálkodás egyszerűbb eszközeinél”.

A földműveléshez járul egy teljesen különálló és szintén közismert foglalkozási ág Csicséren, t. i. a szőlőmunka, továbbá sokaknál az erdei munka és még ezenfölül a férfiaknál a kosár-fonás és a nőknél a fonás és szövés tudása általános. A munkamegosztás még oly fejletlen, hogy úgyszólván minden iparághoz, melyre szükségük van, valamit értenek és vannak köztük olyanok, akik némely mesterséget jobban tudnak, mint egy gyöngébb iparos. A tanulásra nemcsak az ad alkalmat, hogy némelyfajta iparos nincs a faluban, továbbá, hogy a paraszt csak végső esetben fordul egyáltalában iparoshoz, hanem hogy nagyon sok ipari munka végzésénél (pl. ha lovat patkoltat) maga van jelen, másoknál (pl. a házépítésnél) a napszámomunkát maga teljesíti.

Ha valamely munka tanult vagy tanulatlan volta attól függ, hogy egyenlő képesség mellett mennyi idő szükséges megtanulásához, a csicsériek bizonyára igen tanult munkások. Sokoldalúak, leleményesek, más segítségére kevésbé szorulók. Amellett munkájuk távolról sem oly egyhangú, mint az ipari munka. Vannak köztük sokan, akik megközelítik a dolgozó ember ideálját: sohasem kénytelenek oly munkát végezni, melyhez nincs kedvük. És ha az emberi tökéletesség a minél többoldalú fizikai és pszichikai képességek fejlettségétől függ, nem habozom kimondani azt sem, hogy tökéletesebb emberek az ipari munkásoknál.

Ezek és hasonló kérdések tisztázása a szociográfia segítségével kísérlelhető meg, melynek előmozdítására alakult a *Szociográfiai* szakosztály. A jelen kérdőív kibocsájtása kísérlet arra, hogy mily mértékben van ily kutatásra előkészítve a talaj Magyarországon.